

בחירה חפשית וידיעת השם

1) רמב"ם הלכות תשובה פרק ה הלכה ה

שמה תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר, כבר בארנו בפ' שני מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא, הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי, וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כן, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה, ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו. /השגת הראב"ד / וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים ומעשה ידיהם. א"א לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה, ואע"פ שאין תשובה נצחת על זה טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר, אם היו צדקת האדם ורשעתו תלויים בגזירת הבורא ית' היינו אומרים שידיעתו היא גזירתו והיתה לנו השאלה קשה מאד ועכשיו שהבורא הסייר זו הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו אין ידיעתו גזירה אבל היא כידעת האצטגנינים שיודעים מכח אחר מה היו דרכיו של זה והדבר ידוע שכל מקרה האדם קטן וגדול מסרו הבורא בכח המזלות אלא שנתן בו השכל להיותו מחזיקו לצאת מתחת המזל והוא הכח הנתון באדם להיותו טוב או רע והבורא יודע כח המזל ורגעיו אם יש כח בשכל להוציא לזה מידו אם לא וזו הידיעה אינה גזירה, וכל זה אינו שוה.

2) ספר האמונה הרמה לראב"ד מאמר שני עיקר ו ד"ה אומר, שהקל

אין זה חסרון בידיעתו ית' כי האפשרי שני מינים, אפשר מצד הסכלות, ומשלו: אם מת היום מלך בבל, או אם הוא חי. כי אנחנו אנשי ספרד לא נדע זה, אבל שני הקצות אצלנו שווים, וזה לסכלותנו במה שהוא רחוק ממנו, עם היות שהדבר בעצמו אינו אפשר, אבל יצדק עליו בהכרח אחד הקצוות. והקל ית' יודע - שבכמו זה מחוייב בו אחד הקצוות - כמו שהוא בעצמו. וכמו הלכות אם יהיה בזה החדש אם לא, כי זה אפשר אצל הסכלים בתכונה ובהשואת הכוכבים, והוא בעצמו מחוייב בו אחד הקצוות, והקל ית' יודע הקצה המחוייב. ובעלי התכונה וההשואה כבר הודיעם הקל זה, ואיננו אצלם אפשר כמו שהוא אצל ההמון אפשר, כל שכן שיהיה אצל הקל אפשר, כי זה מין מן האפשר אשר הוא מצד הסכלות איננו עובר על הקל ית' וית'. אמנם האפשר השני, אשר הוא אפשר מפני שהקל ית' שמו אפשר, וברא אותו דבר סובל משני תארים ההפכיים, אם זה ואם זה, איך שהזדמן, הנה כמו זה אין להרחיק מהקל ית' שידיעהו אפשרי. ואם יתעקש מתעקש, ויאמר האם יסכל הקל ית' מה יהיה אחרית ענינו, אמרנו אין זה סכלות. והאומר זה, רצונו להחזיר התארים כלם כמו הלקויות, בשישימים את מחוייבים ואם נמנעים על כל פנים, ושהקל לא ברא דבר יהיה אפשר התאר והפכו, יהיה בזה חרבן העולם והפסד הישוב בזה העולם, והחיים בעולם הבא. כי האדם לשוא יחרוש ויבנה הבנינים, ויטע הנטיעות ויכניע הבהמות, ויאריך הרמחים ויבחר השלחים להלחם, וכבר נגזר מה שיהיה ממנו. וכן לשוא יהיה עובד הקל, וכבר נגזר עליו ההצלחה או הפכה. והדבר מבואר כי האמת הפך זה. וכי הקל ברא האפשריים אפשריים ויודע אותם האפשריים כלקויות. וזה, כי הסבות כולם אינם ממנו בכונה ראשונה, אך מהם מה, שהם ממנו ית' בכונה ראשונה, וזה בידיעתו תאריהם כולם, מחוייב להם מה שמחוייב ונמנע להם מה שנמנע. ומהם מה, שהם מופקדות אל הטבע ברצון הקל, ויועיל למי שיעשה אותם כפי הראוי, ויזיק למי שיעשה אותם בפחות, או ביתר ממה שראוי. וכבר גזר הקל היותם סבות על זה האופן, ובזה יאמרו רז"ל הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים, שנאמר: צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. ובזה האופן חוייב להשמר מן המזונות, והסמים הממיתים. ומהם מה שסבותיהם מקריות, ואלה ג"כ ראוי להשמר מהם. וענינם מסור אל האדם ג"כ, לזה נמצא הדתות מזהירות להשמר מהם, ויתארו אותם בשהם אפשריות באמרו: מי האיש הירא והרך הלבב וכו' [דברים כ ח] ושאר מה שנוכר באותה הפרשה, וכן באמרו ית': כי תבנה בית חדש ועשית מעקה. ומה שמעיד בהיות קצת הענינים על דרך האפשרות אצל הקל ית' - וכבר זכרתי אותו במאמר הקודם - מאמר דוד ע"ה: שמוע שמע עבדך כי מבקש שאול לרדת קעילה לשחת העיר בעבורי היסגרוני וחזר השאלה ואמר: היסגירו בעלי קעילה אותי ואת אנשי ביד שאול? ויאמר ה' יסגירו, כי ענין יסגירו בכאן בתשובת הקל הוא, שהוא אפשר שיעשו, ולזה הועיל לו הזריות, כמו שהעיד הכתוב: ויקם דוד הוא ואנשיו כשש מאות ויצאו מקעילה ויתהלכו באשר יתהלכו, ולשאול הוגד כי ברח דוד מקעילה ויחדל לצאת. ולולא היותו אצל הקל ית' וית' אפשר, לא נמלט ממנו.

בחירה חפשית וידיעת השם

3) Rabbi J. David Bleich, In Perfect Faith, p. 496

Saadia presents a more conventional resolution to this problem. Saadia accepts both the principle of divine omniscience and the reality of human freedom, and denies any incompatibility between these doctrines. For Saadia divine knowledge is not causative in nature. This can best be understood in light of the proposition that God transcends time. To God, past, present and future are one and the same. God knows the future not in the present, which would entail the conclusion that future volition cannot contradict present knowledge, but in a manner contemporaneous with the future. God sees all events in an eternal now. Human knowledge of contemporary events is certainly not causative. Since God is outside time, present and future are one and the same. The Catholic philosopher Thomas Aquinas, in formulating a similar explanation, offers the illustration of men passing single file through a deep gorge or ravine. A person standing at the side of the gorge can see only individual men passing through, but a person standing on a cliff overlooking the file of people sees them all at once. Man perceives only a single quantum of time as the now," but God perceives all of eternity as the transcendental present.

4) ספר מלחמות השם לרלב"ג - מאמר שלישי - פרק רביעי

אלו העניינים האפשריים הם מוגבלים ומסודרים מצד ואפשריים מצד אחר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר כי הצד אשר ידעם בו הוא הצד אשר הם מסודרים ומוגבלים, כמו הענין בשכל הפועל, לפי מה שהתבאר, כי מזה הצד אפשר שתפול בהם הידיעה. והצד אשר לא ידעם הוא הצד הם בו בלתי מסודרים, והוא הצד אשר הם בו אפשריים, כי מזה הצד אי אפשר שתפול ידיעה בהם. ואולם ידע מזה הענין שהם אפשריים שלא יגיעו מצד הבחירה אשר שם אותם באדם השם יתברך להשלים מה שחסר מן השמירה מפאת הגרמים השמימיים, כמו שהתבאר במאמר הקודם, ולא ידע איזה משני חלקי האפשר הוא יגיע, בצד שהם אפשריים, שאם היה הענין כן, לא היה בכאן אפשרי כלל. ואין העדר ידיעתו יתברך איזה משני חלקי האפשר יגיע במה שהוא אפשר חסרון לחקו, כי הידיעה השלמה בדבר היא כשיוודע הדבר לפי מה שהוא עליו, וכאשר הושג על זולת מה שהוא עליו, הנה זה טעות לא ידיעה. ובהיות הענין כן, הנה הוא יודע באופן היותר שלם שאפשר אלו הדברים כלם, וזה כי הוא ידעם מצד שהם מסודרים בדרך בירור והגבלה, וידע עם זה מה שהם בו מן האפשרות מצד הבחירה לפי מה שהם עליו מהאפשרות, ולזה יצוה השם יתברך על יד נביאיו באנשים אשר הם נכונים לבא עליהם רע שייטיבו דרכיהם בדרך שינצלו, כמו צדקיה להשלים עם מלך בבל. וזה ממה שיוורה שמה שידע השם יתברך מהעתידות הוא דבר ידוע לו שהוא בלתי מחויב שיגיע. ואולם ידעו מהצד אשר הוא בו מסודר. עם ידיעתו שהוא אפשר שלא יגיע מהצד אשר הוא בו אפשר:

5) ספר אור ה' - מאמר ב כלל ה' - פרק ג

הלקוחה מהגמול והעונש, שאם היה האדם מוכרח במעשיו, היה הגמול והעונש עליהם עוול בחקו יתברך, יראה שהיא טענה חזקה לבטל כל חיוב. ואמנם כשנתבונן בה, אין התרה ממה שיקשה. וזה, שאם היו הגמול והעונש מתחייבים מהעבודות והעברות כהתחייב המסובבים מן הסבות, הנה לא יאמר בהם היותם עול. כמו שאיננו עול הקרב אל האש שישרף, ואם היה קרבתו אליו בזולת רצון... ולזה הוא מבואר שאין בכל הטענות ההם מצד העיון ומצד התורה מה שיחייב חיוב הדברים בבחינת עצמם. ולזה היה האמת הגמור, כפי מה שתחיהו התורה והעיון, שטבע האפשר נמצא בדברים בבחינת עצמם, לא בבחינת סבותם. אלא שהפרסום בזה מזיק להמון, למה שיחשבוהו התנצלות לעושי הרעה; ולא ירגישו שהעונש נמשך מהעברות כהמשך המסובב מן הסיבה, ולזה היה מהחכמה האלקית, לשומם - ר"ל למצוות ולאזהרות - אמצעיים מניעים וסבות חזקות להישיר האדם אל ההצלחה האנושית. וזה אמנם לטובו וחסדו הפשוט. והוא היושר האלקי הנרמז באמרו, "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך". שהוא ידוע, שהאב לא ייסר את בנו לכונת הנקמה. ולא לתכלית עשית היושר, אלא לתועלת הבן. וכן כשייסר השם את האדם, אין הכונה הנקמה ממנו, ולא לתכלית היושר המדיני, שאיננו ראוי אלא להיות האדם רצוני גמור בלא שום הכרח ואנס, אבל הכונה, הטוב לכלל האומה, והוא המכון בו. ולזה יהיה ראוי גם בהיותו מחויב בבחינת סבתו, שיהו הטוב לאדם:

בחירה חפשית וידיעת השם

6 ספר אור שמח - הלכות תשובה - פרק ד - הלכה ד

הכל צפוי והרשות נתונה:

על המאמר העמוק הזה כתב הר"מ בפירוש המשנה שראוי למי שאמרו הוא ר' עקיבא. והוא מעיר ענין סתום וחתום והיא ענין הידיעה והבחירה והגזירה והחריצות כי המה שני הפכים, כיון שיודע הבורא בעתיד ובכל מפעלות הנמצאים אשר יעשו, אם כן בטלה הבחירה, כי אם אפשרי לבחור היפך ממה שידע הבורא, אם כן לא ידע הבורא האמת וזהו כפירה יותר ממה שיאמר בהעדר הידיעה לגמרי, והנה על כן יבחור האדם כפי מה שהוא בידיעת הבורא, ואם כן שב האדם מבחירי למוכרח על זה התעורר האלקי ר' עקיבא במלותיו הקצרים ועמוקים: ולהבין החקירה הזאת, נדבר תחילה מה בביטול דברי הבל שאמר הפלסוף אשר אינו תורני, והוא כי הוא יכחיש הבחירה ויאמר כי באמת האדם מוכרח, וזה זרות מבהיל... והנה על פי התורה אין שום סברא חלילה להכחיש הבחירה במקצת מן המקצת, כי אם כן אין שכר ועונש ואין כאן מצוה ואזהרה ובהכרח לא שייך צווי... והראב"ד האריך במאמרים להקטין הידיעה, וביחוד החכם המצוין בספר מעשה השם חלק ב' פרק כ"א האריך בזה להראות כי אין חסרון בחיק הבורא מה שאינו משתכל במעשה האדם לעתיד רק ע"צ הקרוב לפי הכנות אשר יודע לעתיד, [וזה נכלל בדברי תוספות בנדה דף ט"ז ע"ב ד"ה הכל ביד"ש ואין זה ביד"ש כי הקדוש ברוך הוא אינו רוצה לשנות המזל, ובה פליגי אמוראים בדרש שמואל בפסוק וכל יצר לבו, דח"א עד שלא נוצר וזה כהרמב"ם, וח"א עד שלא נוצרה המחשבה וזה ע"צ הקירוב ודו"ק] אולם בלא זה הוא כפי מה שהסכימו החכמים שאין חילוק וענין לההשגחה בסיבוב הזבוב אם יסובב למזרח או למערב והאריך במליצות צחות כפי גודל חכמתו:

... נראה מה תאמר שהבורא אינו יודע בעתיד בפרט רק ע"צ הקירוב לא מסיבת העדר יכולת חלילה, רק לשפלות הנמצא אינו משגיח בפרט העתידי, אם כן כשעשה האדם למשל חמס או עשק רעהו, השם יודע ומקרא צווח אם ענה תענה אותו כי צעק כו' שמוע אשמע צעקתו, אם כן קודם לא היה יודע הבורא שראובן יעשוק או יחמוס ואחר כך כשעשה יודע שעשק או חמס, אם כן יש שינוי חלילה בבורא יתברך שנמצא בו שנוי משאינו יודע לידע, ואם כן הוא מתנגד לעיקרי דת קדשינו אשר כל הפלסופים אשר השיגו על זה והודו בזה כי אין שום שינוי בבורא חלילה ומקרא צווח אני ד' לא שניתני וזה יורה אמיתת שם אהיה כאשר בארתי במקום אחר שתמיד אנכי בלי שינוי, ומה שאפעל מלחמות לא תדמו שנעשיתי גבור, רק הוא כן אצלי תמיד, ומה שאני אהיה בעתיד אני הווה בהוה ובעבר, ואם כן לא הועיל קצת בזה לרפאות הקושיא על נכון כיון שאין דעתו מתחדשת עליו ואין שום שנוי רצון ומה שעשה ומה שיעשה הכל הוא כפי מה שעלה ברצונו הקדום בקדמותו יתברך והוא ורצונו ודעתו אחד, ואיך יתכן לומר שקודם לא ידע ועכשיו כשיעשה האדם מעשהו ידע חלילה לדבר כן ולהעלות על לב וד' יסלח לו כי שגגה היא: ואעתיק בזה דברי רבינו המפורסם מוהר"ר ליוא מפראג מה שכתב בזה דברים נמרצים בספרו גבורות השם בהקדמה. . . ודבריו תמוהים למראה עינינו, שהאריך להעמיק כי אם נאמר כי הידיעה מתחדשת אצלו אין זה שנוי בו רק יציאת פעולה מאתו וכמו שנאמר שהבורא קרע הים ובחצות הלילה הכה בכורים אין זה שנוי בו, ככה אם נאמר שהבורא ידע שהמצרים ענו את בני ישראל בשעה שענו אין זה שנוי בו חלילה, זה תורף דבריו הארוכים, וחיי ראשי בראותי דבריו נשתוממתי כי במח"כ נראה הקושי הגדול בדבריו אשר לדעתי אסור לאומרם... אם תאמר חלילה שהבורא המובדל מגשם לא ישיג גשם חלילה א"כ תגדיר הבורא בידיעתו ותשים גבול לחכמתו ובל"ז הקדמה הזאת אינה כי מאין תדע כי המובדל מנשה לא ישיג גשם, בודאי האלולים השכלים ישיגו הגשם ויודעים אף מחשבות בני אדם

אולם התוספות יום טוב הביא בשם הר"מ אלמשינו תירוץ מחודד... דבאמת עכשיו כל מה שיעשה האדם עד קץ העמדת הנבראים כבר ידע השם בקדמותו יתברך והשם יוכל לספר לכל מה שיהיה במעשי האדם, אך זה אין להקשות אם כן מדוע מגיע העונש להשעים והשכר לצדיקים על זה התירוץ נכון דמה שיודע הבורא בעתיד, הוא מצד שאצלו יתברך ג' חלקי הזמן עבר הוה עתיד כאחד המה וכמו שהוא מקומו של עולם והוא בכבודו מקיף המקומות סובב כל עלמין (עיינן אגרת החסיד ר' אברהם בנו של רבינו משה דברים נעימים בזה)... אך לפי זה לכאורה לא שייך צווי ואזהרה, ויש להשיב על זה שהשם צפה מראשית שכאשר יצווה את האדם יש שישמע לפקודתו ויש שימרה אף על פי שיצוהו, ולפי זה כל אמרות הנביאים ודברות קדשם לישראל בעת חטאן שישובו ושובו בני ישראל וחיו הכל הוא בטל כי לא יכלו לשוב עכשיו כיון שידע השם שלא ישובו רק השם יתברך ראה קודם שכאשר ישלח נביא לא יבחרו הטוב ולא ישיבו עוד לשמוע בקולו, וזה תמוה וזר. סוף דבר אין לך תירוץ על השאלה העמוקה